

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

עניית לחיים לפני שתיית יין, שיעור השתייה - מקורות והערות

א. עניית 'לחיים' לפני שתיית היין

נהגו שהמקדש אומר לפני הברכה 'סברי מרנן' והשומעים עונים 'לחיים'. שני הסברים למנהג. א. המקדש אומר סברי מרנן, כלומר, תנו דעתכם על הברכה לצאת בה ידי חובה. והשומעים עונים לחיים, כלומר כוס זו תהיה לברכה ולשמחה, לפי שהיין עלול לגרום לדברים רעים. ב. המקדש אומר סברי מרנן, כלומר תנו דעתכם שתהיה כוס זו לברכה, לחיים ולא למות, והשומעים עונים לחיים, לפי שמי שנתחייב מיתה בבית דין היו משקים אותו יין חזק כדי שלא יצטער בשעת המיתה, ולכן השומעים עונים למקדש 'לחיים', כלומר, כוס זו של יין תהיה לחיים ולא למיתה [לטעמים נוספים למנהג עיין בהערות]¹. מקור המנהג קדום, וכבר בחז"ל אנו מוצאים שכאשר עשה רבי עקיבא משתה לבנו, על כל כוס שהיה מביא היה אומר 'חמרא וחיי לפום רבנן ולפום תלמידיהון'².

ב. שיעור השתייה מהכוס

יש לשתות מכוס הקידוש לכל הפחות 'כמלא לוגמיו' (דהיינו שאם מסלק את כל המשקה שבפיו לצד אחד, הלחי מתנפחת) שהוא רוב רביעית. ואעפ"כ הכוס צריכה להכיל רביעית, כמו שלמדנו בשבוע שעבר³. אם המקדש לא טעם כמלא לוגמיו מן היין, אך אחד השומעים טעם כשיעור זה, יצאו ידי חובה ואין צריך לחזור ולקדש⁴. מצוה מן המובחר שכל השומעים יטעמו מעט מכוס הקידוש, כדי לחבב את המצוה⁵.

מקורות והערות

1. כתוב בסדור רש"י (סימן תכא וכן במחזור ויטרי סי' פ): "יאמר סברי רבנן, כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת בה ידי חובתכם".

ובמדרש תנחומא (ורשא פרשת פקודי סי' ב) נאמר: "ודרשת וחקרת ושאלת היטב (דברים יג), העת שחוקרין העדים על העבירה שאדם עושה יוצאין הסנהדרין וכל ישראל עמם לרחוב העיר ומוציאין לשם לאיש שהוא מחוייב סקילה או אחד מארבע מיתות ב"ד ויוצאין שנים מהם או ג' הגדולים מהם ודורשין לעדים וכששבין מלחקור אומר להם סברי מרנן והם אומרים אם לחיים לחיים ואם למיתה למיתה, אם הוא מחוייב סקילה מביאין לו יין טוב וחזק ומשקין אותו כדי שלא יצטער מן הסקילה". וכתב הגר"ע יוסף זצ"ל (חזו"ע שבת ב עמ' יז) שעל פי מדרש זה נהגו לומר סברי מרנן ולחיים בקידוש ובהבדלה. והביא שם הגר"ע יוסף מקורות נוספים למנהג זה כדלקמן:

כתב המנהיג (הל' שבת עמ' קצט) "מנהג ספרד לומר סברי מרנן לפני קדוש והבדלה וברכת אירוסים ונישואים וברכת מילה שעל היין. ויש לי סמך בשם רבותיי מצרפת לפי מה ששינו בסנהדריו פ' נגמר הדין (קג א) היו מוציאים אותו לסוקלו והיו משקין אותו כוס של יין חי בקורטי לבונה כדי שתטרף דעתו עליו, פי' ולא ירגיש בעניין הסקילה, על כן אומ' סברי מרנן, היש בדעת רבותיי שזה הכוס לחיים ולא למוות, לברכה ולא לקללה ולא יהיה כאומר שנגמר דינו והם עונין לחיים ולא למוות ושלוש".

ובשבלי הלקט (סדר ברכות סי' קמ) כתב "ולפיכך צריך לומר סברי שהיין גורם דברים הרבה שאינם הגונים שמביא לידי שטות שכרות ושממון, דכתיב ויין ישמח לבב אנוש ישמח כתיב לשון שממה זכה משמחו לא זכה משממו על כן הוא אומר סברי ומפני הפחד הוא אומר כך והן עונין לחיים כלומר רצונינו וסברתנו לשתות יין לחיים וכדי שלא יבא קילקול לזה המקדים לשתות לפני כולם לפיכך הוא מזמנם שמאחר שרצון כולן לשתות בסעודה לא יבא אחד מהם לידי קילקול שזכות הרבים רב וגדול הוא וכולם ישתו לשמחה ולחיים".

ובאורחות חיים (הל' ברכת המזון אות כ) הוסיף הסברים אחרים למנהג זה, "ויש אומרים טעם אחר לפי שבשביל יין ששתה אדה"ר בברכת נשואין שלו נשתכר ועבר על ציוויו של מקום ונקנסה על כל העולם מיתה לעולם עונין לחיים. וי"א טעם אחר לפי שבשביל היין קלל נח את כנען בנו. ולפיכך שואל המברך יש בדעתכם לברך על היין והם אומרים לחיים כלומר זכה בשתייתו לחיים. וי"א שבכל יין סוברין והטעם כי ברוב שותין בתוך המזון וכדי שיפנו אוכלים שבבית הבליעה אומר להם סברי מורי כלומר כווננו דעתכם ופנו בית הבליעה כדי שתוכלו לענות אמן בפה מלא ותצאו בברכה זו".

2. שבת (סו ב). ועיין מחקרים בדרכי התלמוד לגר"ר מרגליות (סי ב).

3. במסכת פסחים (קז א) למדנו: "אמר רב הונא אמר רב וכן תני רב גידל דמן נרש המקדש וטעם מלא לוגמא יצא ואם לאו לא יצא". ופירשו התוס' (ד"ה אם טעם) שכמלא לוגמיו הוא "כל שאילו מסלקו לצד אחד יראה כמלא לוגמיו והוי פחות מרביעית כדאמרינן התם אבל מלא לוגמיו אמרינן התם דהוי יותר מרביעית ונראה שהוא רוב רביעית דאמרינן לקמן והוא דשתה רובא דכסא ודוקא לאדם בינוני אבל לעוג מלך הבשן בעי טפי כדאמרינן התם".

ומאיך יש ראשונים שכתבו שהשיעור הוא דווקא רביעית ולא פחות מזה (עי' רי"צ גיאת הלי קידוש עמ' ז שהביא שיטה זו ודחאה, ועי' סידור רש"י סי' תפה).

אבל רוב הראשונים כתבו כדברי התוס' הנ"ל שהשיעור הוא רוב רביעית ולא רביעית שלמה (תוס' שבת עו ב, ר"ת בספר הישר סי' שכג, רא"ש פסחים פ"י סי' יח ועוד ראשונים רבים - עי' חזו"ע שבת ב עמ' נו-נז).

ופסק השו"ע (סי' רעא סעי' יג): "צריך לשתות מכוס של קידוש כמלא לוגמיו, דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו, והוא רובו של רביעית".

וכתב המשנה ברורה (ס"ק סח) "ודע דשיעור רביעית הוא כמעט מלא שתי קליפות מביצה בינונית של תרנגולת והוא שיעור ביצה ומחצה עם הקליפה דלוג הוא ששה ביצים כדאיתא בגמרא וממילא רביעית הלוג הוא ביצה וחצי [מ"א ופמ"ג בסי' ר"י ובח"י הלכות פסח ושי"א] ויש מחמירין מאד בענין השיעורין והוכיחו דהביצים נתקטנו בזמנינו למחצית ממה שהיה בימי הגמרא וע"כ שיעור רביעית הוא בכפלים וכן נ"מ מזה לענין כזית מצה דהוא כחצי ביצה כמבואר בסי' תפ"ו ועיין בבה"ל מה שכתבנו בענין זה דנכון לחוש לדבריהם לענין קידוש של לילה ועכ"פ יראה לכתחלה שיחזיק הכוס כשני ביצים והשתיה אף שהכוס גדול די שישתה כמלא לוגמיו דידיה. ודע עוד דהשיעור של מלא לוגמיו צריך לשתות בלי הפסק הרבה בינתיים דהיינו שלא ישהה מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית ועכ"פ לא יפסיק זמן רב כדי אכילת פרס ואם הפסיק בכדי אכילת פרס אף בדיעבד לא יצא וצריך ליהזר בזה כשמקדש בשחרית על יי"ש שאז מצוי להכשל בזה".

[בשיעור רביעית התעוררה מחלוקת גדולה בין חכמי הקלויז בברודי. מצד אחד הנודע ביהודה מעיד (בצ"ח פסחים קט א) שעשה ניסוי והגיע למסקנה שהביצים התקטנו מימות חז"ל לימינו

בחצי- לכן לרביעית לא די בשיעור ביצה וחצי אלא בשיעור שלש ביצים. מאידך לר' זאב אולסקר ידידו מימי הלימוד בקלויז, הייתה לו שיטה אחרת ומהפכנית. עיי בכל זה בשו"ת נוב"י (או"ח קמא סי' לח)]]

אמנם מעיקר הדין שיעור מלוא לוגמיו נמדד בכל אדם כפי מה שהוא, עיי שש"כ (פמ"ח סעי' ט) ובשו"ת בגדי שש (סי' נ)

4. הטור (סי' רעא) כתב בשם הגאונים שאם המקדש לא שתה לא יצא ידי חובה אפילו אם אחר שתה, אך הרא"ש חלק עליהם והעלה להלכה שכל שאחד מן השומעים שתה לפחות כמלא לוגמיו יצאו ידי חובה, אלא שאין שתיית שני אנשים מצטרפת לשיעור כמלוא לוגמיו (שכל אחד שתה פחות מזה וביחד הגיעו לשיעור זה). וכך סוברים ראשונים רבים (עיי ב"י שם סעי' יד).

ופסק השו"ע (סעי' יד): "אם לא טעם המקדש, וטעם אחד מהמסובין כמלא לוגמיו (פ"י מלא פיו), יצא; ואין שתיית שנים מצטרפת למלא לוגמיו, ומ"מ מצוה מן המובחר שיטעמו כולם. וי"א דכיון שבין כולם טעמו כמלא לוגמיו יצאו, דשתיית כולם מצטרפת לכשיעור. והגאונים סוברים שאם לא טעם המקדש לא יצא, וראוי לחוש לדבריהם; ודוקא בקידוש, אבל בשאר דברים הטעונים כוס מודים הגאונים דסגי בטעימת אחר".

ונחלקו בדבריו. הגר"ש משאש (שו"ת תבואות שמש או"ח סי' נד) דעתו להקל כל ששתו כמה שומעים ביחד ויחדיו הגיעו לשיעור כמלא לוגמיו יצאו. מאידך דעת הגר"ע יוסף (חזו"ע שבת ב עמ' נח) שהעיקר בדעת השו"ע הוא שצריך שלפחות אחד מהשומעים צריך לשתות כמלא לוגמיו על מנת לצאת ידי חובה.

ובשמירת שבת כהלכתה (פמ"ח סעי' ט) כתב: "על המקדש לשתות מכוס של קידוש שיעור כמלא לוגמיו, הגדול לפי גודלו והקטן לפי קוטנו, ודי בשיעור זה גם אם הכוס היא גדולה מאד. וכל שלא שתה שיעור זה, לא יצא המצוה כתיקונה, וצריך לחזור ולשתות כמלא לוגמיו (ואם היה בדעתו לשתות רק מעט יין זה ששתה לקידוש, ולא יותר, צריך לחזור ולברך ברכת הגפן), ומכל מקום אם לא הסיח דעתו מן הקידוש ולא יצא ממקומו, אינו צריך לחזור ולקדש".

5. הטור (שם) כתב בשם הרא"ש שמצוה מן המובחר שיטעמו כולם. וכך כתב השו"ע (כמובא לעיל). ועיי חזו"ע (שם).